

## EGY NAGYVÁLLALATI SZAKKÖNYVTÁRI HÁLÓZAT

*Rettich Béla*

Csepel Vas- és Fémművek Központi Műszaki Könyvtára

A Csepel Vas- és Fémművek (a továbbiakban: CSM) mindig az ország legnagyobb ipari vállalatai közé tartozott. Termékeinek bősége, minősége és sokfélesége előkelő helyet biztosít számára a különböző statisztikákban éppúgy, mint a hazai és a nemzetközi közvéleményben. A hetvenes évek közepéig a foglalkoztatottak számát tekintve a legnagyobb magyar iparvállalat volt.

A CSM-et a sokszínű és gazdag termékskála megalakulásától kezdve jellemzi. Elegendő itt az elődre, a Weiss Manfred Művekre utalni, amelyet a gyártörténetek úgy jellemeznek, mint ahol – a gombostűtől a repülőgépig – ezernyi féle termék előállításával foglalkoztak.

A napjainkra kialakult szervezet a vas- és fémkohászat, az öntészet, a csőgyártás, a gépipar, a jármű- és konfekcióipari gépgyártás területére koncentrál. A felsorolt termelési ágazatokat saját tervező, anyagvizsgáló, kutató, fejlesztő és számítástechnikai bázis segíti. A folyamatos termelőmunka feltételeiről külön szolgáltató vállalat gondoskodik.

A CSM profilja az elmúlt időszakban tehát lényeges átalakuláson ment keresztül: termékskálája ugyan szűkült, de még ma is a legsokoldalúbb hazai termelőüzemek egyike.

Dolgozóinak száma 1981. január 1-én 23 479 volt.

### 1. A CSM könyvtári hálózata

A rövid gyárismertetőből – úgy gondolom – nyilvánvalóvá vált, hogy a helyi szakkönyvtári rendszernek igen sokoldalú, különösen az utóbbi években és a jövőben még inkább a piaci szükségletekhez rugalmasan igazodó, dinamikus változó feladatrendszerrel kell a maga sajátos eszközeivel segítenie.

A szakkönyvtári hálózat 1980. december 31-én 15 egységből állt. E cikk azonban csak tizenhárommal foglalkozik, mivel a gazdaság szervezési intézkedések kö-

vetkeztében 1981. január 1-től két könyvtár kivált a CSM hálózatából. Azért szükséges mindezt megemlíteni, mert a cikk záróadatai az 1980. december 31-i állapotokat tükrözik.

A Központi Műszaki Könyvtár leszámítása után fennmaradó tizenkét szakkönyvtári egység a következő üzemekben és vállalatoknál működik: Acélmű, Csőgyár, Egyedi Gépgyár, Fémmű, Irányítás- és Számítástechnikai Intézet (ez programkönyvtár), Jármű- és Konfekcióipari Gépgyár, Oktatási és Társadalomtudományi Intézet (médiatárral együtt), Szerszámgépgyár, Szolgáltató Vállalat, Tervező Intézet, Transzformátorgyár, Vas- és Acélöntődék.

E felsorolás végére még néhány megjegyzés kívánkozik. Az Acélmű és a Csőgyár 1981 elején egyesült. Műszaki könyvtáraik összevonás alatt állnak. A Tervező Intézet műszaki könyvtára, szintén szervezeti változás következtében, ma már a CSM Tervező és Kutató Intézetét szolgálja.

A Könyvtári Minerva szerint a Központi Műszaki Könyvtár a legrégebb csepeli könyvtár, 1906-ban alapították. Minden bizonnyal a legnagyobb múlttal rendelkező szakkönyvtáraink egyike. Az Egyedi Gépgyár műszaki könyvtára szintén a felszabadulás előtt, 1943-ban létesült. A gyűjtemények többsége azonban 1945 és 1955 között született, de van olyan könyvtár is, amelyet csak a hetvenes években alapítottak.

A CSM egyes szakkönyvtárai önállóak; szolgáltatásaikkal kizárólag a fenntartó üzem, vállalat vagy intézmény igényeinek kielégítésére kell törekedniük.

A Központi Műszaki Könyvtár, amely egyszersmind a legnagyobb könyvtári létesítmény is, a CSM irányító testületét látja el szakirodalommal és információval. Ezen kívül az egyetlen olyan könyvtár, amelyet a Művek minden munkatársa használhat, tehát ebben az értelemben nyilvános.

## 2. A könyvtári állomány alakulása

A hálózat állományának alakulásáról, illetve a gyarapítás feltételeiről az 1–3. táblázat tájékoztat.

Mindhárom táblázatra érvényes megjegyzés: az 1974. és 1978. évi adatok tizenegy, az 1980. évek tizenhárom könyvtárra vonatkoznak.

1. táblázat

A könyvtárhálózat összes állománya

| Év   | Könyv  | Folyó-<br>irat | Fordítás | Egyéb<br>dok. | Összesen |
|------|--------|----------------|----------|---------------|----------|
| 1974 | 69 823 | 12 329         | 29 328   | 42 713        | 154 193  |
| 1978 | 70 523 | 14 483         | 29 229   | 47 380        | 161 615  |
| 1980 | 77 973 | 13 920         | 35 417   | 53 424        | 180 734  |

2. táblázat

A könyvtárak állományának gyarapodása

| Év   | Könyv | Folyó-<br>irat | Fordítás | Egyéb<br>dok. | Összesen |
|------|-------|----------------|----------|---------------|----------|
| 1974 | 3065  | 886            | 2201     | 3998          | 10 150   |
| 1978 | 3606  | 1299           | 2098     | 5048          | 12 051   |
| 1980 | 2832  | 1039           | 1581     | 4472          | 9 924    |

3. táblázat

A könyvtárak állomány-  
gyarapítási kiadásai

| Év   | Ft        |
|------|-----------|
| 1974 | 4 295 793 |
| 1978 | 4 492 471 |
| 1980 | 5 050 457 |

Szembevetendő a szerény mértékű gyarapodás. 1974-hez képest 1980-ig mindössze 26 541 dokumentummal gyarapodtak a gyűjtemények. Kiemelkedő viszont az *egyéb dokumentumtípusok* iránt tapasztalható megnövekedett érdeklődés; belőlük a könyvtárak 1974 és 1980 között 10 711 egységet szereztek be. Az egyéb dokumentumok alatt főként gépkönyvek, prospektusok és kongresszusi kiadványok értendők.

Láthatjuk, az állományokban még mindig a könyv mint a leghagyományosabb dokumentumtípus vezet, de a nem hagyományos dokumentumok beszerzésének dinamikája jóval nagyobb. A vizsgálat mindhárom évében a dokumentumtípusok beszerzése jutott az élre a számszerűsége tekintve is.

A gyarapításra fordítható erőforrások szerény mértékű növekedése ugyancsak feltűnő. Az 1978. évi és az 1980. évi forintrafordítások hasonlósága annál sajnálatosabb, mivel 1980-ban már tizenhárom könyvtár volt kénytelen osztozkodni az alig több mint félmillióval megnövekedett kereten. Pedig az áremelkedések a CSM-könyvtárakat sem kerülték el.

Az önmagában még nem volna baj, hogy az egy-egy könyvtárra eső állományi átlag csökkenő tendenciájú (1974: 14 018; 1978: 14 692; 1980: 13 903), hiszen az elavult dokumentumok selejtezése is állhatna (valójában áll is) mögötte. Az azonban már az abszolút számoknál is egyértelműbben mutatja a gyarapodás elszegényedését, hogy az egy-egy könyvtárra eső állománygyarapítási forintkeretek (1974: 390 527; 1978: 408 406; 1980: 388 497) és az átlagos gyarapodás (1974: 923; 1978: 1096; 1980: 763 dokumentum) ugyancsak „szállnak alá”.

Az 1980-ban kimutatott dokumentumbeszerzési átlag az 1974. évi szinttől 160, az 1978. évitől pedig 333 dokumentummal marad el. Különösen az utóbbi adat hátborzongató.

## 3. A könyvtárak forgalma

A 4. táblázat a forgalom trendjeit mutatja be, miközben az első két adatsor tizenegy, a harmadik tizenhárom könyvtárra vonatkozik.

4. táblázat

A forgalom adatai

| Év   | Beiratkozott<br>olvasók | Könyvtár-<br>látogatók | Kölcsönzött<br>dokumentumok |
|------|-------------------------|------------------------|-----------------------------|
| 1974 | 3876                    | 8 952                  | 51 610                      |
| 1978 | 4549                    | 14 148                 | 52 178                      |
| 1980 | 5598                    | 18 203                 | 64 924                      |

A könyvtárlátogatók fogalmába a kölcsönzők és a helybenolvasók egyaránt beleértendők. Hasonlóképpen: kölcsönzött dokumentumnak minősül a helyben használt szakirodalom is. A kép azonban még így sem teljes, mivel a könyvtárak jelentős részében gyakorlat a „köröztetés”, elsősorban a folyóiratok esetében. A forgalomnak ez a része statisztikailag nem mutatható ki.

A 4. táblázat mindhárom oszlopának adatai emelkednek. Ez akkor is elismerésre méltó, ha az utolsó év már kettővel több könyvtár adatait tartalmazza. 1974-hez képest 1980-ra több mint száz százalékkal emelkedett a könyvtárlátogatók száma! Ez mindenképpen az érdeklődés fokozódásának a jele, s az állománygyarapítási ütem csökkenése a forgalmi adatok láttán válik csak igazán kárhóztathatóvá. Mi lesz, ha a látogatók egyre kevesebb új információt kínáló gyűjteményre lelnek?

#### 4. Katalógusok

Tizenkét könyvtár épít betűrendes könyvkatalógust. A rendezés többségében a címrendsző alapján történik, de több könyvtár használja a szerzői és a sorozati rendszőt is. Hét dolgozza fel könyvvállományát az ETO segítségével, kettő tárgyszókatalógust tart fenn.

Folyóiratállományról betűrendes katalógust épít hat könyvtár. A rendezés elve a folyóiratok címe. Tekintettel a jelentős folyóiratállományra és az időszaki kiadványok növekvő szerepére, minden könyvtárban kívánatos lenne legalább az alapszintű feltárás.

A fordításokról betűrendes (öt könyvtárban), szak- (négy könyvtárban) és tárgyszókatalógusok (három könyvtárban) készülnek.

Az egyéb dokumentumokat három-három könyvtárban betűrendes és tárgyszókatalógus, két könyvtárban szakkatalógus tárja fel. Peremlyukkártyás feldolgozás folyik a Tervező Intézet prospektusgyűjteményében.

A katalógusok a belső, a helyi tájékoztatás eszközei. A könyvtárak falain kívül is ható információs eszköz a gyarapodási jegyzék. Rendszeresen öt könyvtár él ezzel a lehetőséggel.

A Központi Műszaki Könyvtár a helyi szakkönyvtári hálózatot bemutató füzetet adott közre. Időközönként lelőhelyjegyzékben tájékoztat a CSM könyvtárainak folyóirat-előfizetéseiről.

#### 5. A könyvtári munka tárgyi feltételei

A tizenhárom közül csak tizenegy könyvtár rendelkezik önálló helyiséggel. Ezek összes alapterülete 696 m<sup>2</sup>, ami 53,5 m<sup>2</sup>-es átlagot jelent. A legkisebb alapterületű könyvtár 14 m<sup>2</sup>, a legnagyobb 222 m<sup>2</sup>.

A CSM-könyvtárak módszertani gondozója, a KG Informatik Hálózatfejlesztési osztálya 1978-ban a szervezeti és működési szabályzatok elkészítéséhez – módszertani segédletként – mintaszabályzatot adott közre. Eddig a megkívánt szabályzatot tizenegy könyvtár készítette el. Ebben 1000 kötetenként 10 m<sup>2</sup>-ben jelöli meg a kívánatos könyvtári alapterületet. Ezt az irányszámot figyelembe véve, 1980-ban a CSM-ben csak a könyvek 770 m<sup>2</sup> feletti alapterületet igényeltek volna. De közis-

mert, hogy jónéhány más dokumentumtípus a könyvnél is helyigényesebb. Az összes dokumentum számát tekintve az optimális alapterület jóval meghaladja az 1000 m<sup>2</sup>-t. Ma egyetlen CSM-könyvtár sem mondhatja el magáról, hogy elhelyezése megfelelő. Az örömben legfeljebb annyi az öröm, hogy – mint már szó esett róla – a legtöbb könyvtár rendszeres állományapasztásra kényszerül, ami a műszaki szakterületeken kívánatos dolog. A könyvtárgépesítés megrekedt az írógépnél. Mindössze a Központi Műszaki Könyvtárban van egy mikrofilmolvasó, és egy – minimális igények kielégítésére alkalmas – Prexer típusú másoló. Tehát a saját másolókapacitás gyakorlatilag minden könyvtárban hiányzik. A teljes képhez azonban hozzá tartozik, hogy a fenntartó vállalatok és intézetek mindegyike rendelkezik saját másológéppel, s ez a könyvtárnak is a rendelkezésére áll.

#### 6. A személyi feltételek

Az adatgyűjtés lezárásakor, 1980. december 31-én a tizenhárom könyvtárban tizenhat főfoglalkozású és egy részmunkaidős könyvtáros dolgozott, 13 nő és 4 férfi.

Életkorukat tekintve kettő 30 év alatti, négy 30–45 év közötti, kilenc 45–55 év közötti és kettő 55 év feletti.

Általános iskolai végzettséggel rendelkezik négy, érettségivel hét, egyetemi vagy főiskolai képesítéssel hat könyvtáros.

Könyvtárosi szakképzettség nélkül dolgozik egy, alapfokú képesítéssel kilenc, középfokúval egy, felsőfokúval pedig hat fő.

A tizenhat könyvtáros közül hárman – összesen öt nyelvből – rendelkeznek nyelvvizsgával, amiből kettő középfokú és három felsőfokú.

Ötnek harminc évnél hosszabb, nyolcnak 20–30 év, háromnak 10–20 év közötti munkaviszonya van, egy könyvtáros munkaviszonya nem éri el a tíz évet.

Ami a szakmai gyakorlati időt illeti, ötven öt évnél rövidebb gyakorlati idővel rendelkeznek. Négyen 5–10 éve, nyolcan tíz évnél régebben vannak a pályán.

Nyolc könyvtáros még öt éve sem dolgozik a Csepel Művekben, egy tíz év alatti, nyolc tíz év feletti helyi szakkönyvtári gyakorlattal rendelkezik. 3000 forintnál kevesebbet keres két, 3000–3500 forint között öt, 3500–4500 forint között pedig hat könyvtáros. 4500 forint feletti havi fizetéssel négy könyvtáros rendelkezik.

Néhány következtetés. Nem újdonság, nem is meglepetés, hogy itt is a nők vannak túlnyomó többségben. A könyvtárosok közül csak hatan tartoznak a 45 év alatti korosztályhoz, azaz az átlagéletkor magas. Több könyvtárban nyugdíjazás miatt hamarosan személycserékre kerülhet sor.

A képzettséget jelző adatok tükrözik a szakma általános kádergondjait. Kevés a középfokú képesítésű

szakember, illetve aránytalanul magas az alapfokú könyvtárosi ismeretekkel rendelkezők száma. Ez még akkor is kedvezőtlen, ha a minimális szakmai felkészültséget valamelyest ellensúlyozza a hosszabb gyakorlat, a munkához igen fontos helyismeret. A könyvtárosok nyelvismerete sem kielégítő.

A munkaviszony és a szakmai gyakorlat időtartamának összehasonlítása mutatja, hogy elég sok a pályára csapódott, eredetileg más területen dolgozó könyvtáros. Míg a könyvtárosok közül csak egyetlen egynek van tíz évnél rövidebb munkaviszonya, addig kilencnek tíz évnél rövidebb a szakmai gyakorlata.

Az anyagi megbecsülés országos átlagot tükröz. A munkatársak közel ötven százalékának (hét főnek) nem éri el a havi illetménye a 3500 forintot. Ez bizony nem szívderítő.

A könyvtárosi munka erkölcsi megbecsülésének kézzelfogható jelei vannak. Három könyvtáros kapott miniszteri kitüntetést, heten a *kiváló dolgozó* cím birtokosai.

\*

A cikk csak a munka számszerűen kifejezhető mozzatainak érzékeltetésére törekedett. Hasonlóan más területekhez, a szakkönyvtári munkában is egy sor olyan tevékenység van, amely számokkal nem mérhető, nem fejezhető ki, mégis meghatározó jelentőségű. Közülük a tájékoztatási munka (jelentősége egyre fokozódik) és a könyvtáros kapcsolatteremtő készsége a legfontosabb.

Csepelen mindkét területen megfelelő a helyzet. A hálózat könyvtárai kellő áttekintéssel rendelkeznek a hazai könyvtári-tájékoztatási szolgáltatásokról, többségük használja is őket.

Ami a kapcsolatokat illeti, leegyszerűsítve három fő irányukra hívjuk fel a figyelmet. A legfontosabb ugyan az olvasó, a használó üdve, de jelentőségében nem lebecsülendő a fenntartóval és a különböző hazai szakmai intézményekkel kialakított jó kapcsolat sem. E két utóbbi éppen a fő célt, az olvasói igények minél teljesebb kielégítését szolgálja.

A könyvtárhálózat egyik legfontosabb jövőbeni feladata a műszaki-gazdasági információ jelentőségének szélesebb körben történő elismertetése. Napjaink kedvezőtlenül alakuló gazdasági tendenciái következtében még inkább el kell terjesztenünk a műszaki-gazdasági szakemberek körében azt a gyakorlatot, amely minden változtatás (újítás, kísérlet, kutatás, beruházás stb.) előtt alaposan körüljárja a felvetődő probléma szakirodalmi háttéranyagát, nem utolsósorban a különféle, akár a legkorszerűbb információk szolgáltatások igénybevételével. Így elkerülhető a már egyszer megoldott kérdések újbóli, felesleges és gazdaságtalan kidolgozása.

Ha ezt a szemléletet sikerül a napi gyakorlat szintjére emelni, új lehetőségek nyílnak könyvtáraink előtt. A hálózaton belüli együttműködés (megvalósítása a kisebb

méretek miatt is egyszerűbb, mint pl. országos szinten), a munkamegosztás, a párhuzamos beszerzések és szolgáltatások megszüntetése, hasonlóan sok tartalékot rejt még magában. Ha a könyvtárak élni tudnak ezekkel a lehetőségekkel, fejlődésük hosszú távra vehet új lendületet.

### *RETTICH Béla: Egy nagyvállalati szakkönyvtári hálózat*

A cikk – a Csepel Vas- és Fémművek rövid jellemzése után – bemutatja a hatalmas iparvállalat 13 szakkönyvtárból álló könyvtári hálózatát. E könyvtárak csökkenő ütemű gyarapodása ellentétben van a fokozódó használatlallal (a könyvtárlátogatók száma 1974 és 1980 között megkétszereződött). Sajnos a könyvtárak egyéb működési feltételei (elhelyezés, felszerelés, személyzet) sem túlságosan jók. Jövőjüket – a feltételek javulásán kívül – a tájékoztatási munka fokozása teheti kedvezőbbé.

\* \* \*

### *RETTICH, B.: Special library network at a large industrial enterprise*

After a brief introduction to the company Csepel Iron and Metal Works, its network of 13 special libraries is discussed in detail. Recently, in contrast with a lower rate of increase in acquisitions, its usage has grown steadily (between 1974 and 1980 the number of users has doubled). Unfortunately, there are deficiencies in some basic operational requirements (room, equipment, personnel etc.). To render the future role of the library network more favourable – in addition to the improvement of the operational conditions – the development of its information services is also required.

\* \* \*

РЕТТИХ, Б.: Библиотечная сеть на одном большом предприятии

RETTICH, B.: Das Fachbibliotheksnetz eines Grossunternehmens

В статье после краткого анализа чепельского Завода металлоизделий (Csepel Vas- és Fémművek) рассматривается библиотечная сеть огромного предприятия, состоящая из 13 технических библиотек. Замедление прироста информационного массива в этих библиотеках находится в противоречии с ростом запросов (число читателей выросло вдвое за период между 1974 и 1980 гг.). К сожалению, и прочие условия функционирования библиотек (размещение, оборудование, персонал) не вполне удовлетворительны. Будущее библиотек, помимо улучшения условий их функционирования, зависит и от улучшения информационной работы.

Einer kurzen Beschreibung der Eisen- und Stahlwerke Csepel folgend wird das aus 13 Fachbibliotheken bestehende Bibliotheksnetz des Grossunternehmens dargestellt. Das abnehmende Tempo der Bestandserweiterung dieser Bibliotheken steht im Gegensatz zur steigenden Zahl der Bibliotheksbenutzer (deren Zahl sich von 1974 auf 1980 verdoppelte). Leider sind auch die sonstigen Funktionsbedingungen (Unterbringung, Ausrüstung, Personal) der Bibliotheken auch nicht besonders gut. Die zukünftige Arbeit dieser Bibliotheken kann — über die Verbesserung ihrer Funktionsbedingungen hinaus — nur durch eine Intensivierung der Informations-tätigkeit erfolgreicher gestaltet werden.

\* \* \*

\* \* \*

Felhívjuk Olvasóink figyelmét az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár és az Építésügyi Tájékoztatási Központ közös, a

## TUDOMÁNYOS—MŰSZAKI INFORMÁCIÓ SZAKKÖNYVTÁRA

című kiadványsorozatára.

A sorozat egyes kötetei a különböző tudományágak, szakterületek információs, dokumentációs és könyvtári dolgozói számára egyaránt közvetítik a korszerű információs munka alapvető, közös és legújabb elméleti, gyakorlati ismereteit.

A sorozat eddig megjelent kötetei:

1. sz. ÓNÓDY Miklós: Információs technikák és berendezések I. (Reprográfia)  
58 oldal, ára 16,50 Ft
2. sz. POPRÁDY Géza: A szakkatalógus szerkesztése  
53 oldal, ára 12,— Ft
3. sz. KOVÁCS Ilona: Dokumentumleírás  
45 oldal, ára 12,— Ft
4. sz. Hazai szakirodalmi számítógépes információkereső szolgáltatások. Tájékoztató 1981.  
119 oldal, ára 29,— Ft

A sorozat előkészületben levő számai:

5. sz. Számítógépes szakirodalmi szolgáltatások:  
ROBOZ Péter: Profilszerkesztési alapismeretek  
ROBOZ Péter: Szolgáltatás az INSPEC adatbázisból  
HARASZTHY Éva: Input előállítás az INIS adatbázisba
6. sz. Dr. JÁNSZKY Lajos: A könyvtárak és az információs intézmények feladatai és szervezete
7. sz. Dr. SZEPESVÁRY Tamás: Az olvasószolgálat. Referenz munka a szakkönyvtárakban.

A már megjelent köteteket az OMIKK Értékesítési osztályától lehet megrendelni (1428 Budapest, Pf. 12.)